

Bijlage

Victor Timmer, 'Rumoer rond de restauratie van het Wenthin-orgel te Nieuwolda in 1874', *Het Orgel* 107/1 (2011) 4-13

1 - Ingezonden stuk van Cornelius Fockens in de Provinciale Groninger Courant, d.d. 23 februari 1875:

MIJNHEER DE REDACTEUR

In het tweede bijvoegsel van uwe krant, d.d. 16 dezer, komt een stuk voor over "de inwijding van het belangrijk vernieuwde orgel in de kerk der hervormden" te Nieuwolda. Aangezien ik daar nu nog al in betrokken ben, en op een en ander wensch te repliceren, verzoek ik u vriendelijk om enige ruimte ter plaatsing dezer letteren.

Mij wordt daarin veel – 'k zou zeggen te veel eer toegekend. – Dat onze gegaafde leeraar ds. *J.J. Boerma* daarbij zulk eene boeiende, bij uitnemendheid toepasselijke rede hield, waarin ZEW. de geschiedenis van de begeleiding van het orgelspel bij de godsdienstoefeningen van vroeger tot op de huidigen dag voor allen verstaanbaar en duidelijk ontwikkelde, en daarbij deed uitkomen, dat het veel tot een doelmatig gezang kon bijdragen en zeer tot stichting en opbouw der gemeente dienen, wordt weinig of in 't geheel geene melding gemaakt. – En of het werk van den heer *Meijer* nu aan de verwachting beantwoordt en het orgel volkomen naar genoegen is? Hiertegen vermeen ik mijne bedenkingen te moeten inbrengen. Het hoofddoel toch was om er meer deftigheid, meer diepheid, meer volheid van toon aan te geven, en daar zijn we, naar mijn bescheiden gevoelen, maar hoogstens ten deele in geslaagd. In hoofdzaak, al is het nu niet in details, wordt de verandering der stemmen in genoemd stuk juist aangegeven. Voor scherp 3 à 4 sterk, kwam in het Bovenwerk Viola di Gamba 8 vt. in de plaats. De heer *Meijer*, die het groot octaaf van houten pijpen maakte, zag later geen kans door de grootte der pijpen dat op de daarvoor bestemde parallel te plaatsen, maar zette 't op een bank, verbonden door lange kronkelende conducten, waaronder met korte knikken, bij hoeken van 90°. Bedoeld octaaf is zwak, en zwakker van toon dan het andere deel dier stem. – Voor Trompet 8 vt., Vox-humana 8 vt. en Dulciaan 16 vt. in het Hoofdwerk, heeft het den heer *Meijer* goed gedacht maar weer twee stemmen te plaatsen, n.l.: Trompet 8 vt. en Euphoon 16 vt., voorgevende, dat genoemde Dulciaan er niet weer konde geplaatst en het orgel er anders door bedorven zoude worden. Het een zoo min als het andere is mij echter duidelijk geworden. Zeker is het, dat de heer *Meijer* de gaten dezer drie stemmen in de pijpstocken dicht en daarvoor nieuwe in de plaats maakte, en wel in dezer voege: Euphoon bas plaatste hij op de derde parallel van achteren – waarop de Dulciaan had gestaan – doch wat meer naar de tweede parallel; op de 2^e parallel – vroeger de plaats van de trompet – maakte hij Euphoon discant, en op de eerste parallel – in de plaats van Vox-humana – wat meer naar de 2e parallel, plaatste hij de Trompet. Aangezien nu de pijpen op de 1e en 3e parallel digter tot elkander kwamen, bleef er geene ruimte meer over ter plaatsing der Dulciaan. Hoewel de heer *Meijer* met toestemming van Mixtuur 4, 5 à 6 sterk: 1 à 5 sterk maakte, gaf hij zijn wensch ook nog te kennen om Cornet 3 sterk, die in eengestreept octaaf repeteert, doch anders geheel doorloopt, alleen discant te maken, waaraan hij echter geen gevolg heeft gegeven. Bovendien heeft de heer *Meijer* in plaats der metalen, houten pijpen gemaakt: groot en klein octaaf van Bourdon 16 vt. zullende mede dienen tot meerdere volheid en diepte. Doch juist deze diepste toonen laten, mijns inziens, nog al wat te wenschen over. – Van de parallellen, waar nieuwe stemmen op geplaatst zijn, laten sommigen zich niet gemakkelijk registreren. – De nieuwe

balg, die voor de ouden in de plaats is gekomen, heeft eenen afmeting van ± 4 bij 8 voet, die 41/2 bij 9 vt. moest zijn. Of de heer Meijer ook daarvoor zijne goede redenen gehad heeft, laat ik in het midden: doch zoo iemand met het volle werk speelt, en er nog al diepe accoorden uithaalt, maakt hij het den discant wel wat moeilijk. Kan de heer *Meijer* het daarom ook wijzelijk geacht hebben, de Dulciaan er maar uit te nemen, die ook nog al wat wind vereischt? De heer *Meijer* gaf dat natuurlijk niet voor, maar wel dat de cancellen te klein waren. En dat is mij tot nu toe niet gebleken; want speelt men met het volle werk, dan zijn de tongwerken nog gelijk in toon met de labiaalstemmen, hoewel ze elk afzonderlijk, tegen één labiaal stem, gestemd zijn, waaruit toch blijkt, dat er genoegzaam wind is voor alle stemmen. Doch stelt men eens dat dit niet zo was, dan kan men, met 2 stemmen, ieder alleen en te zamen spelen; alzoo op drieërlei wijze; doch met drie stemmen, alle drie afzonderlijk en ook 2 en 2 gebruiken, dus op zes verschillende wijzen en bij voldoende wind, ook nog met alle drie te gelijk. Daarbij komt nog: dat de Dulciaan, een 16 vts stem, nog al diepte en volheid aanbrengt, te meer noodig, daar er nu maar twee 16 vts. stemmen zijn gebleven, n.l. Bourdon en Euphoon. – Was de heer *Meijer* er van overtuigd, dat de cancellen te klein zijn en wilde hij zijn werk goed doen, dan had hij de tongwerken niet tegen een labiaal stem moeten stemmen, zoo als hij gedaan heeft, maar met het volle werk. – Sommige Corpussen van de Euphoon zijn nog al aanmerkelijk ingedrukt, 't geen de toon in sterkte moet doen verminderen. – Doch genoeg om te doen zien, dat niet alles aan de verwachting beantwoordt; het doet mij leed, dit te moeten constateren. 'k Had daarom liever gehad, dat er in't geheel niets van gezegd was, maar zag mij nu verplicht, der waarheid getuigenis te geven.

NIEUWOLDA, 18 Februarij 1875

C. FOCKENS.

2 – Ingezonden stuk van J. H. Baning in de Provinciale Groninger Courant, d.d. 1 maart 1875:

MIJNHEER DE REDACTEUR !

Een ingezonden stuk van den heer *C. Fockens* te Nieuwolda over de verbetering (?) van het aldaar staande kerkorgel in no. 45 van dit blad, trok mijne aandacht en gevoel ik lust een woordje met mijn vriend en vroegeren leerling over dit onderwerp te wisselen, terwijl ik u, mijnheer de redacteur ! verzoek, mij ook op mijne beurt een plaatsje voor mijn schrijven in uwe courant af te staan.

Den heer *C. Fockens*, Nieuwolda,

Amice !

Voor zoo ver ik mij de dispositie van het kerkorgel te Nieuwolda nog kan voorstellen uit mijne jongelingsjaren en gelijk gij dit in uwe beoordeeling over de reparatie aangeeft, had het orgel bij u, op het benedenmanuaal, te veel tongwerk. Stel u voor, dat een zwakke prestant 8 vt. en een dito bourdon 16 vt., benevens nog een holpijp 8 vt. en daarbij de gewone 4- en 2 vts. stemmen met de gewoonlijk schreeuwende vulstemmen, tot adsistentie achter op de lade hebben staan drie opslaande tongwerken en waaronder wel eene van 16 vt. ! Nu waren wel is waar deze tongwerken slecht. De tongen waren te dun, het corpus idem, de wind zwak en men kreeg daardoor een hollen, matten, snorrenden toon, zonder kracht. Waren echter deze drie stemmen geweest zoo ze behoorden te zijn, dan was het geluid der tongwerken tegenover het zwakke, labiale werk, veel te sterk. Daar komt bij, dat in het bovenwerk nog een tongwerk staat, dat, benevens nog een paar labiale stemmen, voor zoover ik mij herinner, niet onverdienstelijk is. Alzoo in een orgel, met twee manualen zonder pedaal, vier tongwerken.

De heer *Meijer*, die dit getal met één verminderde, de gewone trompet 8 vt. en eene euphoon 16 vt. plaatste en de voxhumana weglief, moeten wij dus in't gelijk stellen en als deze beide stemmen goed zijn, de trompet een zuiver *opslaand* en de euphoon een doorslaand tongwerk, dan is dit tegenover een bourdon 16 en prestant 8 vt. etc. oversterk, ja nog te sterk. – Een goed orgelmaker plaatst in den regel in een werk als waarvan wij spreken, geen 16 vts. tongwerk en eene goede trompet 8 vt., zoo als die door de heeren *van Oeckelen en Zn.* wordt vervaardigd is meer dan voldoende voor de vertegenwoordiging van het tongwerkgeluid, tenzij men er een obligaatregister bij verkiest, die echter in het bovenwerk te huis behooren. De trompet van bovengenoemde degeleke orgelmaker is zwaar van toon, is ten onderen uit opslaand, en door het sterke fibreren van het corpus, ondersteunt zij tevens het labiale werk niet alleen, maar smelt zijn voor een deel daarmee zamen. Plaatst men een trompet met doorslaande tongen in het groot octaaf, gelijk ik wel van den heer *Meijer* heb gezien, dan mist men het doel en de trompet 8 vt. wordt door het op de helft inkorten van het corpus in genoemd octaaf krachteloos en nuchteren. – Maar behalve dit alles heeft men toch buiten den waard gerekend bij u en het verwondert mij volstrekt niet, dat gij zegt: “Het hoofddoel toch was om er meer deftigheid, meer diepte, meer volheid van toon aan te geven, en daar zijn wij, naar mijn bescheiden gevoel, maar hoogsten ten dele in geslaagd”!

Dit wil ik gaarne geloven. In uwe opmerkingen zegt gij bijna ten slotte, dat de bourdon was verbeterd door 't aanbrengen van houten pijpen in de beide onderste octaven. Dit had ook ik voorgesteld; maar beter ware het geweest een geheel nieuwe bourdon, en om ruimte te krijgen, had ik de sollicionaal naar boven gebragt en beneden den besten bourdon geplaatst, dien ik kon krijgen. Uw sollicionaal behoort boven te huis en maakt met de fluittravers een aangenaam geluid. Vervolgens had ik den prestant 8 vt. eens onderzocht en had daarvoor misschien een nieuwen zien te krijgen, die nog al in den zak kom, maar toch van overwegend belang is, zal een orgel diep van toon en deftig zijn. Indien men daarvan uitgaat om door tongwerken diepte en deftigheid in hoofdzaak in een orgelwerk aan te brengen, dan vindt men zich bedrogen. De diepte vindt men in het labiale werk, dat wel gesteund wordt door tongwerken, maar die echter in vergelijking met een goeden subbas 16 vt. met een daarbij getrokken octaaf 8 vt. of prestant, den toets op verre na niet kunnen doorstaan. Daarom legt een bekwaam orgelmaker in werken als te N. een goed fundament, bestaande uit een krachtigen prestant 8 vt. en bourdon 16 vt.: de eerste van tin en de tweede van goed wagenschot in de beide beneden-octaven, zwaar van specie en wijde mensuur en door ene flinke winddrukking zorgt hij voor eene krachtige en waardige aanspraak. Van een volledige prestant 16 vt. spreken wij niet: deze zijn te kostbaar en behooren in zulke werken niet te huis. Daarom: wil men een deftig orgel met vollen, diepen toon voor een 8 vts. werk zonder pedaal, men zorge bij al het andere, dat deze beide hoofdstemmen goed zijn. Plaatst men verder het daarbij noodige op de benedenlade, eene zacht geïntoneerde mixtuur in een flink koor en eene dito geïntoneerde cornetdiscant, niet minder dan 5 vt. sterk, getrokken uit een 8 vts toon, en daarbij eene goede trompet achter op de lade, dan is de zaak in orde. In het bovenwerk brenge men obligaatstemmen, ofschoon een goede prestant 4 vt. boven in't front behoorlijk stevig van toon ook niet te verwerpen is.

Ofschoon nu, gelijk gij zegt, de metalen bourdonpijpen door houten zijn vervangen, laten juist deze in de diepste toonen, uws inziens, te wensen over. Dit begrijp ik niet. Beter heeft men o.i. niet kunnen doen. 't Is echter ongelijk hoe ze gemaakt worden. Wanneer echter een orgelmaker eng, dun, in een woord bekrompen werkt, is er weinig goeds van te verwachten. Te Hoogeveen staat een subbas 16 vt. in 't pedaal, gemaakt door *van Oeckelen*, die door zijn brommenden en dreunenden toon sterker werkt dan de bazuin 16 en trombone 8 vt. zamen, die anders ook nog al wat beteekenen. De afmetingen, die de heer *Witte* te Utrecht aan een bourdon 16 vt en een subbas 16 vt. geeft, zijn kolossaal, en die deze werken niet gezien heeft en niets anders heeft aangetroffen dan 't gewone soort en daar beneden, maakt men zich

daarvan geene voorstelling. In het kostbare en fijne werk te Winschoten van den heer *Witte*, nog wel met vrij pedaal, vindt men zelfs nog geen bourdon 16 vt op het manuaal. Daarbij heeft deze bekwame orgelmaker het anders nog al uitgebreide werk misschien nog niet ruim en groot genoeg gerekend. Deze registers, n.l. een goede bourdon en prestant, zijn kostbaar, zullen ze goed zijn; maar, zoo als ik zeg, zij maken ook het fundament uit.

't Spijt mij echter, dat gij in de verwachting van nu bij u ter plaatse een deftig orgel, diep en vol van toon te zullen krijgen, in zekere mate zijt teleurgesteld. Mag ik u echter een paar aanmerkingen ten beste geven ? Dan moet ik u aanraden bij gelegenheid al uwe zorg in de eerste plaats aan het labiale werk te besteden en daarna aan de tongwerken. Wel treden de toonen van het tongwerk, in 't algemeen, die der labiaalpijpen scherp vooruit en hebben zij eene indommelijke helderheid, maar in kracht delven zij het onderspit tegen het labiale gedeelte. Bovendien hebben zij niet dat geheimvolle, diepe deftige, statige en ernstige van het labiale werk, vooral van het prestantkoor en kan men dit laatste beschouwen als de kern van een goed orgelwerk. Het tongwerk echter stemt tot vrolijkheid, geeft den orgeltoon den noodigen glans, neemt het sombere van dezen weg en steekt hem als 't ware in feestgewaad. Gij zult verder toestemmen de opmerking, dat de gemeenten doorgaans te karig zijn en den laagsten inschrijver doorgaans 't werk gunnen. Een goed orgel, als 't goed wordt onderhouden, staat eeuwen: daarom zorge men voor een bekwam maker en hebbe een onbekrompen beurs, want het is doorgaans maar voor eenmaal als 't ware, dat men een kerkorgel laat vervaardigen.

Heilwenschend:

DALEN

t.t.
BANING.

3 – Ingezonden stuk van Roel Meijer in de Provinciale Groninger Courant, d.d. 2 maart 1875:

MIJNHEER DE REDACTEUR !

In het bijvoegsel uwer courant, d.d. 23 dezer, word ik erg geblameerd door den heer *C. Fockens*, landbouwer te Nieuwolda, wegens de reparatie en vernieuwing van het kerkorgel aldaar, welke blaam ik natuurlijk niet op mij kan laten rusten. Ik begrijp niet hoe dit mogelijk is, daar buiten ons verschil van gevoelen wegens het plaatsen van dulciaan 16 voet de heer *Fockens* mij meermalen bij h.h. kerkvoogden wegens mijne werkzaamheden heeft geroemd, ja, volmondig heeft te kennen gegeven, dat ik meer had gedaan dan ik behoefde, die dit gaarne zullen getuigen. Ons verschil van gevoelen van dulciaan 16 voet, die de heer *Fockens* op een overladene windlade, welke reeds twee tongwerken bevatte, n.l. en 16 voets doorslaand en 8 voets trompet ook nog geplaatst wilde hebben, is door h.h. kerkvoogden aan de uitspraak van een bevoegd deskundige, den heer *Ebens*, hoofdonderwijzer te Woldendorp, door hen daartoe gekozen, opgedragen, om daarover uitspraak te doen, welke mij volkomen heeft in 't gelijk gesteld.

Als een jongen van 12 jaar 10 minuten in eens door den vereischten wind kan maken als men met het volle werk speelt, zal de balg toch wel groot genoeg zijn.

Mijn epistel, mijnheer de redacteur ! zou te groot worden, zoo ik al de aanmerkingen van den heer *Fockens* afzonderlijk behandelde; maar het is ook niet noodig; daar alle stemmen door den heer *Ebens* van het geheele orgel, bij de afname afzonderlijk en naauwkeurig zijn onderzocht, en welke op een paar kleine opmerkingen na, welke ik later naar zijn genoegen heb ten uitvoer gebracht, zijn volle goedkeuring er aan heeft gegeven, die dit gaarne zal willen getuigen. Dat het orgel buitengewoon in kracht en volheid gewonnen heeft, zal niemand

betwijfelen, daar het buiten de nieuwe stemmen en sterkere intonatie vroeger slechts 27 en thans 35 graden wind bevat. Dat er weinigen zijn, die eene volledige kennis van het orgel en zijn zamenstel hebben, zal niemand betwijfelen; want hiertoe behoort eene studie van een groot gedeelte des levens en kon ik bijgevolg niet werken naar de gevoelens van den heer *Fockens*, maar alleen naar die van mij, waar ik het resultaat van weet en ook alleen vernatwoordelijk voor ben. Daar ik sedert ik alhier gevestigd ben in 1866, reeds 12 nieuwe orgels in onderscheidene kerken in Groningen en Drenthe geleverd heb en hoewel men soms met vochtige kerken heeft te kampen, meen ik mij te durven beroemen, dat ieder nog al met mijn werk tevreden is en heb ik mij buitendien nooit onbereid getoond als er door omstandigheden eens iets aan mogt haperen, het kosteloos te herstellen, alsmede de verschillende reparaties. Mogt echter de heer *Fockens* nogmaals een epistel inzenden ten einde te pogen mijne reputatie te verminderen, ik daarentegen niet. Maar ieder die er belang in stelt en het vroegere orgel gekend heeft, kan zich overtuigen en zal bevinden, dat het vroegere orgel in een flink en degelijk werk herschapen is, en mogt ik nogmaals een zelfde reparatie maken, ik zou het niet anders doen.

Met dit te plaatsn, mijnheer de redacteur, zou u mij verpligten

Uw dw. Dienaar

R. MEIJER,

orgelmaker.

VEENDAM den 26 Februarij 1875.

4 – Ingezonden stuk van Cornelius Fockens in de Provinciale Groninger Courant, d.d. 11 maart 1875:

MIJNHEER DE REDACTEUR !

Wat kunnen toch wel de redenen zijn, die mijn vriend en vroegere leermeester, de heer *Baning* te Dalen, tot schrijven hebben geleid ? 't Blijkt wel, dat hij wat voorbarig is geweest en niet genoegzaam met alles in kennis was om zich als scheidrechter te kunnen opwerpen. 'k Zou dat gaarne willen aantoonen en meteen den heer *Meijer* antwoorden, waarom ik u, M. de R ! nogmaals vriendelijk om eenige ruimte verzoek. Vooreerst dan een woord aan den heer *Baning*. De heer *Meijer* heeft de "opgaaf der kosten van herstelling en vernieuwing etc. van het geheele orgel in de kerk" zelf opgemaakt. "Verder," schreef de heer *Meijer*, "kan ik u. ed. de verzekering geven, dat het orgel niet beter kan ingericht worden. .... en dat het door de sterkere intonatie en den sterkeren windtoevoer bijna de helft in kracht zal winnen." In vertrouwen nu, dat de heer *Meijer* het volgens de algemene bepalingen, "met de meeste nauwkeurigheid en prompt zoude uitvoeren," werd hem het werk opgedragen voor de volle, de daarvoor door hem zelf bepaalde som. "Karig zijn en den laagsten inschrijver .... 't werk gunnen" heeft hier dus geen plaats gehad. – 'k had den heer *Meijer* voorgesteld het orgel één voet te verdiepen om er een prestant 16 vt. in te plaatsn en dan den dulciaan er uit te nemen. M. rekende voor de dulciaan in mindering *f* 18, doch keurde later het plaatsn eener prestant af. De heer *Meijer* zeer goed wetende, dat de dulciaan nu moest blijven, nam die stem er, geheel willekeurig, toch maar uit; 't was dan ook voor een prijsje: *f* 18, bij de afrekening *f* 20 ! Gij zylt nu toch wel inzien, dat gij geheel mis waart met den heer *Meijer* in 't gelijk te stellen, dat die "de *voxhumana*" wegliet ? Over die stem was dus geen verschil, wel over de *dulciaan*. Ook hecht ge toch nog al eenige waarde aan tongwerken, als gij zegt, dat "te Hoogeveen .... de bazuin 16 en trombone 8 vt... nog al wat betekenen." En zult daarom wel willen toestemmen, dat, al is het dan ook maar een dulciaan 16 vt., een orgel, en vooral zoo als hier dat nog al aan diepte behoefte heeft, daardoor in diepte wint, en daarbij meer verscheidenheid

van stemmen geeft, zoo als ik in mijn vorig schrijven heb getoond. Verder mag ik u – die anders nog al een vrij goed geheugen schijnt te hebben – er aan herinneren, dat het orgel, al heeft het ook geen *vrij* – dan toch een *aangehangen pedaal*, en wel tot e. - Een cornet-discant *5 sterk*, getrokken uit een *8 vts.* toon is mij wel bekend, maar dan *5 vt. sterk* ?

Hier maak ik uwe woorden tot de mijne: “Dit begrijp ik niet.” Zegt gij: “Een goed orgelmaker plaatst in den regel in een werk als waarvan wij spreken geen *16 vts.* Tongwerk,” dat de heer *Meijer* daar nota van neme. Ik ben het volkomen met u eens, dat ”een trompet met doorslaande tongen in het groot octaaf... krachteloos en nuchteren is.” De heer *Meijer* mag dat wel ter harte nemen: want ook deze nieuwe trompet gaat aan hetzelfde euvel mank ! – Thans een woordje aan den heer *Meijer* ! ’t Is de waarheid, dat ik u meermalen bij h.h. kerkvoogden wegens uwe werkzaamheden heb geroemd en dat gij meer hebt gedaan dan waar gij, volgens mijn gevoelen, mede kondet volstaan. ’t Was natuurlijk, met ’t oog op de conditiën, luidende als volgt: “Inwendig zal het geheele orgel worden schoongemaakt, hersteld en waar zulks noodig is, worden vernieuwd- de kanalen, conducten, mechaniek, alsmede de onderscheidene stemmen, windladen en kasten, ventulen etc. worden nagezien en hersteld. ”Meer hadt gij daar toch niet van geschreven, en, mij dacht, dat is nog al rekbaar. Doch daar hebt gij geen misbruik van gemaakt, maar het pijp- en houtwerk: de ramen, abstracten etc. goed schoon gemaakt en de wellen zelfs met glas afgeschraapt. Aan het hoofdwerk van het nieuwe klaviatuur maakte gij nieuwe pedaalabstracten, alsmede in horizontale richting en verbondt de twee manuaal-klavieren door een gaffelkoppeling, die onder het spelen geregistreerd kan worden. Dat alles hebt gij hier verricht en kon ik ’t dus gedurig gadeslaan. Daarin heb ik u geprezen en doe het nog. Maar dat zijn maar onderdeelen, bijzaken. En waar het vooral op aankomt en wat de hoofdzaak is, voldoet, mijns inziens, niet aan de verwachting, n.l.: de nieuwe balg en de nieuwe stemmen; 1°. is de balg kleiner dan volgens ’t contract; 2°. is ’t groot octaaf van *Viola di Gamba* te zwak; 3°. te zwak zijn eenige van de diepste toonen van *bourdon*; 4°. is het groot octaaf (doorslaand) van trompet veel te zwak en te nuchteren; 5°. zijn sommige corpussen van de euphoon ingedrukt en moeten die toonen daarom zwakker zijn; en dan hebt gij nog het geheel verzwakt door de dulciaan uit te nemen. Om u nu te beroepen op het “onderzoek” en de “uitspraak” van den heer *Ebens* als “een bevoegd deskundige” en u daarachter verschuilen, dat nemen wij niet aan; die vlieger gaat niet op ! Vooreerst, omdat ik ’t zeer betwijfel of de heer *Ebens* alles wel nauwkeurig onderzocht heeft; en dan ook, omdat gij zelf den heer *Ebens* voor *geen* deskundige en als *onbevoegde* beoordeelaar verklaard hebt. ’t Is ook niet waar, dat gij de aanmerkingen van den heer *Ebens* hebt ten uitvoer gebracht. Onder de gedrukte “opschriften der stemmen boven de manubrien” waren er, zoo als gij weet, drie misdruk. Moeielijk waart gij te bewegen om daarvoor anderen te plaats. Daar ik op mij nam er voor te willen zorgen, kwam die zaak nog in orde. Maar nagels door de registerknoppen hebt gij niet gemaakt, waaraan ik u anders nog heb herinnerd.

’k Geloof met u, dat er weinigen zijn die eene volledige kennis van het orgel en zijn zamenstel hebben; en mocht gij nogmaals een zelfde reparatie maken en ’t dan niet anders doen, zo houd ik mij verzekerd, dat het dan evenmin aan de verwachting zal beantwoorden als nu hier.

Q.N. ’s hoop schijnt wel ijdel te zijn, daar de maker zich op den beoordeelaar beroept en de beoordeelaar niets van zich laat hooren. Erkentelijk, M. de R. ! voor de plaatsing deze letteren, betuig ik u daarvoor mijnen dank !

NIEUWOLDA den 6 Maart 1875

Uw dw. Dienaar
C. FOCKENS.

5 – Ingezonden stuk van Gerrit Ebens in de Provinciale Groninger Courant, d.d. 11 maart 1875:

MIJNHEER DE REDACTEUR !

Uit liefde voor de waarheid en de billijkheid gevoel ik mij gedrongen u vriendelijk te verzoeken mij een plaatsje te gunnen in uw veel gelezen blad, voor onderstaand advies, te meer wijl ik daardoor vertrouwd een einde te kunnen maaken aan de u bekende orgelkwesitie te Nieuwolda.

Door heeren kerkvoogden van Nieuwolda uitgenoodigd zijnde, om het door den heer *Meijer*, orgelmaker te Veendam, deze winter door hem gerepareerd en vernieuwd orgel aldaar te onderzoeken en af te nemen, heb ik daaraan voldaan. Eerstens heb ik alle stemmen afzonderlijk onderzocht en verraste mij het resultaat, hoofdzakelijk die der nieuwe stemmen door den heer *Meijer* er bij gemaakt. Vervolgens heb ik alle stemmen gezamenlijk opengetrokken en het volle werk gebruikt en bevonden, dat het in kracht en volheid van toon niet alleen, maar ook in helderheid en zuiverheid mede niets te wenschen overliet. Toen heb ik het inwendige orgel opgenomen en kan ik betuigen, dat zelfs een min kundige bij den eersten aanblik wel kan zien, dat de heer *Meijer* roijaal, ik zou kunnen zeggen te roijaal werk levert, ten minste hij had met minder kunnen volstaan. Bourdon 16 voet is gemaakt van het fijnste soort wagenschot, de mensuur zoo wijd, dat het de geheele ruimte vult die er voor aanwezig is, het hout ongeveer $\frac{3}{4}$ duim in het groot octaaf. De korpers en standers der nieuwe tongwerken, alsmede de nieuwe labiaalstem, zijn vervaardigd uit een goede specie, welke zoo op het oog ongeveer twee deelen lood en een deel tin zal bevatten, en minsten de helft dikker dan het overige pijpwerk, de standers der trompetten met koperen ringen omgeven; - zoodat al hetgeen ik onderzocht heb mijne volle goedkeuring wegdroeg, en ik volgens regt en billijkheid niet anders kon dan heeren kerkvoogden een zeer gunstig advies daarover te geven. Met verwondering en leedwezen las ik dus het verslag in uwe courant van den 23sten Februarij j.l., door den heer *Fockens* ingezonden, te meer daar de heer *Fockens* in mijne tegenwoordigheid en die der heeren kerkvoogden niet weinig het fraai en flink geleverd werk heeft geroemd. Waarom hij het stuk heeft ingezonden, weet ik niet; - maar dit weet ik, dat hetgeen ik van den heer *Meijer* heb gezien en onderzocht allen lof verdient, en ik hem als een bekwaam orgelmaker beschouw. Wat de heer *Baning* over zijne gevoelens van orgels schrijft, daarin kan ik in alle opzichten niet delen; wel geef ik hem gelijk, dat het fundament van een goed orgel hoofdzakelijk door labiaalstemmen kan verkregen worden. Maar om gemengde stemmen vijf sterk in een orgel te plaatsen van middelmatige grootte, is ten minsten niet in mijne smaak, daar het orgel behoort te dienen om de gemeente te begeleiden, maar niet te overschreeuwen. Ook kan men geene vergelijking maken met groote orgelwerken, die duizenden hebben gekost tegenover eene reparatie, waarmede men aan vele dingen gebonden is, en ofschoon ik niet gaarne iemand te na wil komen, vind ik toch zijne raadgeving wel een weinig persoonlijk en eenzijdig. Om en wijd gemensureerde bourdon te maken in mijns inziens niet zoo moeielijk; de grootste kunst zal wel zijn eene fijne intonatie.

Met dit te plaatsen, mijnheer de redacteur, zal u zeer verpligten

Uw dv. Dienaar

G. EBENS.

WOLDENDORP, den 5 Maart 1875